

Vi har vært så heldige å få låne bilder av de sjeldne perlene fra Audnaelva. Perlene er i dag i privat eie hos etterkommerne av første eier - Gustava Mackeprang (senere gift Chatelain). Perlenålen var en konfirmasjonsgave. Gustava ble født 06.10 1876 - det vil si hun var konfirmant før forrige århundreskifte. Sommer 2003

Photo: Rolf Steinar Bergli - Lindesnes Bygdemuseum
©Kristin Markussen - Lindesnes Historielag

Perlefiske i Audnaelva

Det finnes skriftlige kilder som forteller om en svært alternativt og spesiell bruk av gamle Undals elv - Audna, som renner gjennom Vigeland og møter havet ved Snig. Tradisjonen i Lindesnes vil ha det til at det ble fisket perler her, og vi har kikket nærmere på kildene. Vi har også vært så heldige å få bilder av noen få eksemplarer som fremdeles eksisterer!

Dronningens perler

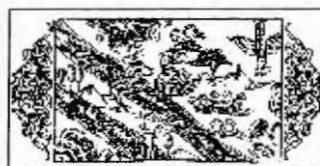
Tradisjonen sier at det var den danske dronningen som hadde enerett på perlefisket, og flere kilder forteller om et offisielt og svært privilegert perlefiske som fant sted fra slutten av 1600-tallet og drøye hundre år fremover.

16. august 1665 skjedde det som skulle bli starten på dette eventyrlige perlefisket. Da innsatte kong Fredrik III av Norge og Danmark, borgermesteren i Kristiansand til inspektør for perlefiskeriene. Tidligere hadde kong Kristian IV gitt forbud mot å selge perler til fremmede, uten at dette så ut til å hjelpe.

Gamle topografiske kilder

Fra 1700-tallet av dukker det opp en del forsøk på beskrivelser av Norges kultur og natur, og i følge Pontoppidans "Norges Naturlige Historie" (1753), sto Sørlandet i en særstilling i forhold til elveperlemusling og dermed perlefisket. Elvene her nede har vært særs rike på muslinger, og i følge Amund Helland (1903) har det vært forekomster av elveperlemuslinger i både Litleåna i

Norsk

Illustrasjon fra Olaus Magnus' Historia om det Nordiska Folk 1555
Photo: tegning
©ingen

Redskaper som ble brukt til perlefiske. Bildet er hentet fra Lande og Storesunds artikkel fra 1999 - se kilder 1999
Photo: Bø Lokalmuseum
©Arne Lande og Asbjørn Storesund - FAUNA

Perler fra Undalselven. Nå! gitt som konfirmasjonsgave på slutten av 1800-tallet. Sommer 2003
Photo: Rolf Steinar Bergli - Lindesnes Bygdemuseum
©Kristin Markussen - Lindesnes Historielag

Jernalderperler funnet i grav på Spangereid i Lindesnes. Det

Lyngdal, Rosselandselva (Søgne), Topdalselva, Otra og Undalselva (Audna).

En annen av topografene, Lars Hess Bing (1796) nevner i forbifarten følgende om Litleåna i nabokommunen Lyngdal;

"Over Lille-Elven, hvori findes Perleskiel, er lagt en høi og lang Broe, som bæres av 3 Steenkar."

Det finnes flere slike kilder fra ulike tider, men de aller fleste stammer fra tiden da perlefisket lå inn under kongehuset.

Tradisjonen i Undal

I Lindesnes ble perleskjellene kalt for "kråkeskjøl". De var svart på farge og ca 4" lange, 2.5" brede og 1" tykke. Perlene kunne være så store som erter, og gråbrune eller "skinande" blanke på fargen.

Det finnes dokumenter i Hægebostad som forteller om dette:

"(...) Allernådigst beskikkede Inspecteur over Perlefangsten i Norge, Matthias Hencke gjør hermed vitterlig, at jeg haver antaget og beskikket, som jeg hermed forordner Bent Olsen Hægebostad til Hendes Majestæts Dronningens Tieneste, at være Perlefisker ved Undahls Elv". Brevet er skrevet i Christiansand, 20 Februari 1760 og underskrevet M. Hencke.

Moter til forargelse - da som nå...

"(...) , att det i de nordiska länderna gifves vissa floder, där pärlor finnas, ity att musslor alstras i dem, ur hvilkas skal man hämtar hvitskimrande pärlor (...)". Olaus Magnus, 1555.

Perlefisket i norske elver går mye lengre tilbake enn til det organiserte fisket under Danmark og Norges kongekrone. Det finnes skriftlige kilder som forteller om fiske etter perler lenge før den tid. Den for mange kjente "Historia om de Nordiska Folken" skrevet av erkebiskop Olaus Magnus på midten av 1500-tallet, har et helt avsnitt dedikert perlefisket i den to og tyvende boken. Og selv om presten gjennom flere bind gjennomfører en nøktern beskrivelse av Nordens naturfenomener og av sed og skikk, så faller han litt i staver i kapitlet om perler, og det er tydelig at den tilårskomne presten har sett seg mektig lei på kvinnelig jåleri. Hør bare her:

"Men nu har, Gudi klagadt, kvinnfolken kommit dārhān i brinnande vanvett och ohejdad praktlystnad, att de sirlig inflāta kostbara pärlor i håret och kanske förslōsa en hel förmōgenhet på slikt fåfāngeligt bjāfs, i tanke att till äfventyrs urartade veklingar af en sådan bedräglig ögonfāgnad skola låta locka sig att skänka dem sin kärlek, som är fal för många, snarare än af deras tvifvelaktiga dygd, som bjuder sig med så mycken utländsk flārd. Och när af en ren slump äktenskap mellan

var en utstrakt bruk av perler i jernalderen, med import fra fjerne himmelstrøk. Ble det fisket etter elveperlemusling i Undalselva også på denne tiden? ukjent
Photo: Fylkeskonservatoren i Vest-Agder
©Fylkeskonservatoren i Vest-Agder

sådana personer följer, hvad är det väl den äkta mannen får annat än en mussla full af pärlor, men på samma gång ett dumt våp?"

Olaus Magnus gjør det ettertrykkelig klart hva han mener om tidens mote, og forfengelighet i sin alminnelighet. Men han kommer også med noen betraktninger og opplysninger som gjør det nærliggende å tenke lenger tilbake enn hans egen høymiddelalderstid, som var preget av overgangen fra katolisismen til protestantismen, og som langt på veg kan være med å forklare hans inderlige forargelse over forfengelighetens marked.

Var middelalderens fiske en videreføring av tidligere tiders forkjærlighet for perler?

"De sålunda uttagna pärlorna begagnas sedan af nordborna till prydnad. Och stå hos dem högt i pris; och när de blifvit på lämpligt sätt anbragta, äro de sköna att skoda i sin strålande glans. Denna skönhet veta prånglarna att ytterligare förhöya genom att putsa upp dem. Dessa föra emellertid äfven stora massor af Österlandets mera glänsande pärlor till Nordens kuster, att brukas, eller snarare missbrukas, företrädesvis af förnäma damer, men äfven af kvinnor i vanlig samhällsställning"

Teksten over er igjen hentet fra Olaus Magnus, og får oss til å tenke bakover i tid. Det er tydelig at det i høymiddelalderen er en utbredt bruk av perler - så utbredt at de også blir importert til Norden. Vi kjenner igjen det samme i forhistorien. Perler som er lette å spore til svært fremmede strøk finnes i norske kvinnegraver fra jernalderen. Vi skal ikke mer enn noen kilometer sør og vest for Undselven før vi støter på denne type funn. På Spangereid er det funnet en mengde perler i forbindelse med arkeologiske undersøkelser. (Se foto til venstre).

Spørsmålet det gjenstår å stille blir da: Ble det fisket perler i Undselven også i jernalderen for "att begagnas (...) af nordborna till prydnad"? Sannsynligheten peker i den retningen, men bevisene gjenstår å føres...

ELVEPERLEMUSLINGEN

Margaritifera margaritifera

Elveperlemuslingen lever hele livet sitt i ferskvann, og er avhengig av det for å overleve. Det finnes en ekvivalent som holder til i saltvann. Elveperlemuslingen er i dag utrydningstruet, og er veldig følsom overfor omgivelsene. På Sørlandet er den så godt som utdødd, og det er gjort forsøk på å sette ut igjen musling i Audnaelven.

Muslingens liv

Når larvene forlater moderskjellene, henger de seg på ungfisk som finnes i området. De setter seg fast i gjellene på fisken, og blir på denne måten fraktet rundt i elvene. Muslingene er avhengig av fisken, og når denne forsvinner fra elvene, vil etter hvert også muslingene

forsvinne. Når de har vokst seg sterke nok slipper de taket i fisken og finner sitt sted på elvebunnen. Her blir de værende i lang tid, og de sitter gjerne flere sammen. Muslingene sitter stille i nesten 30 år, men da begynner de "å løpe" for å finne seg et nytt sted å være.

Perlevekst

En perle blir til ved at et sandkorn eller et annet fremmedlegeme kommer seg inn i skallet til muslingen. Bløtlegemet vil umiddelbart forsøke å forsvare seg mot inntrengeren og begynner å pakke det inn i perlemor for at det skal bli rundt og glatt og på den måten ikke kunne skade muslingen. På denne måten blir perlene til. De vokser seg store i løpet av lang tid, og de flotteste perlene har begynt å vokse når muslingen er et sted mellom 50 og 60 år. Da er perlene "ferdige" når muslingen passerer 100 år. En musling kan bli hele 200 år gammel! Det har også blitt funnet flere perler i en musling.

Totalfredet art

Elveperlemuslingen er i dag totalfredet etter Lov om laksefisk og innlandsfisk m.v. Forskrift om fangst av elveperlemusling:

"Med hjemmel i lov om laksefisk og innlandsfisk m.v. av 15.mai 1992 nr 47 §34, jf forskrift av 18.desember 1992 om utvidelse av lovens saklige virkeområde har Direktoratet for naturforvaltning den 30. desember 1992 fastsatt følgende forskrift om forbud mot fangst av elveperlemusling.

§1 Forbud

Uten tillatelse fra fylkesmannen er all fangst av elveperlemusling (*Margaritifera margaritifera*) forbudt.

Det er svært viktig at dette forbudet respekteres, og slik det er i dag har ikke perlene noen som helst verdi på markedet. I dag er det kun kinesiske ferskvannspærler og perler fra tropiske perleøsters (spesielt fra Tahiti) som selges på det kommersielle markedet. Det er svært mange år siden perler fra nordiske elver og bekker har hatt noen salgsverdi.

Sources:

Fra: Glimt fra Lindesnes, 1991, s.111-112

Ertzeid, Sturla. 2004. Den gamle gården. Utgitt av Lindesnes kommune.

Pontoppidan, E. 1753. Det første Forsøg paa Norges Naturlige Historie II. - Kongelig Wäysenhuses Bogtrykkerie, København. (Nyoppretrykk i fotolitografi. Rosenkilde og Bagger, Kjøbenhavn 1977.

Hess Bing, Lars

Beskrivelse over Kongeriget Norge, Øerne Island og Færøerne, samt Grønland, efter ældre og nyere, trykte og haandskrevne geographiske, chorographiske, topographiske, statistiske Skrifvter, Afhandlinger og Efterretninger, saavel som ved Brevvexling og ellers erholdte Oplysninger, forfattet i alphabetisk Orden af Lars Hess Bing, Kongelig Majestæts Virkedommer og Skriver paa Lesøe under Hiøring Amt i Aalborg Stift. Kiøbenhavn, 1796 paa Agent Gyldendals Forlag.

Helland, Amund. 1903. Norges land og folk. Topografisk-statistisk beskrevet.

X Lister og Mandals Amt. Første del den almindelige del. Aschehoug og Co. Kristiania.

Helland, Amund. 1903. Norges land og folk. Topografisk-statistisk beskrevet. X Lister og Mandals Amt. Anden del Byerne og herredene. Kristiania. (Aschehoug og Co.)

Berdal, Sigrunn. 2005. Da perlefangst var norsk næringsveg. Perler for dronninger. I: Levende Historie nr 1 2005, s. 16-18. Oslo.

Lande, Arne og Asbjørn Storesund. 1999. Elvemuslingen i Bøelva, Telemark. Bestand, perlefiske og perlemor på hardingfeler. I: Fauna nr 1 1999. Oslo

Taranger, Absalon. 1890. De norske perlefiskerier i ældre tid. Historisk tidsskrift, Tredie række. 1:186-237.

Author: Linn Knudsen 2005

Copyright:

Region: Vest-Agder, Snig - Lindesnes

Published: 2006-08-24

Myth & Legends/

[Show on map](#)

[Add to my guide](#)

[Back](#)